

Family legal relations in the mechanism of legal regulation of family relations

Сімейні правовідносини в механізмі правового регулювання сімейних відносин

Cherneha Vitalii

Keywords:

family legal relations, family rights, family legal obligations, subjective family rights and obligations, the mechanism of legal regulation of family relations.

Ключові слова:

сімейні правовідносини, сімейні права, сімейні юридичні обов'язки, суб'єктивні сімейні права та обов'язки, механізм правового регулювання сімейних відносин.

Постановка проблеми. Одним із елементів механізму правового регулювання сімейних відносин є сімейні права та обов'язки (сімейні правовідносини). Проте сучасна юридична бібліотека донині потребує доробків, спрямованих на розвиток теорії сімейних правовідносин. Адже саме в сімейних правовідносинах індивідуалізуються положення певної норми сімейного права, конкретизуються сімейні права й обов'язки певних суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із набранням чинності Сімейного кодексу України сімейні правовідносини переважно фрагментарно розглядаються в правовій доктрині, а також побіжно висвітлюються в навчальній літературі. Серед учених-сучасників, які прагнуть окреслити сутність сімейних правовідносин, можна, насамперед, згадати: Т. В. Боднар, В. А. Ватраса, М. М. Дякович, О. І. Харитонову, С. І. Шимон та ін. Фундаментальні здобутки в цьому питанні також містяться в науковій спадщині: Є. М. Ворожейкіна, І. В. Жилінкової, О. О. Красавчикова, Г. К. Матвєєва, О. В. Рясенцева, Я. М. Шевченко та ін.

Постановка завдання. Метою статті є визначення поняття та ознак сімейних правовідносин, а також розкриття значення таких правовідносин у механізмі правового регулювання сімейних відносин.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб розкрити значення сімейних правовідносин у механізмі правового регулювання сімейних відносин необхідно визначити: а) поняття таких правовідносин; б) притаманні їм ознаки.

Теорію сімейних правових відносин розробив Є. М. Ворожейкін, висвітливши її в докторській дисертації. Згаданий вчений стверджував, що сімейні правовідносини є самостійним галузевим різновидом правовідносин, здійснення якого надається специфікою сімейних відносин, як предмета цих правових відносин, наявністю розвинутої галузі шлюбно-сімейного законодавства, специфікою мети і завдань правового регулювання відносин шлюбу та сім'ї.¹ У результаті дослідження правник дійшов висновку, що варто підтримати концепцію, згідно із якою правовідносини являють собою врегульовані нормами права суспільні відносини, екстраполюючи її на сферу сімейних правовідносин.²

Надто широким за змістом видається визначення сутності сімейних правовідносин О. О. Красавчикова. На думку цього вченого, зазначена категорія є особливими сімейними зв'язками, які істотно відрізняються від інших особистих немайнових та майнових відносин, що врегульовані правом.³

У сучасній літературі також немає єдності думок до розуміння сутності сімейних правовідносин. Так, О. І. Харитонova сімейні правовідносини трактує як «особисті немайнові та майнові відносини, що виникають зі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, взяття дітей на виховання, встановлення опіки та піклування, і засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників».⁴

¹ Ворожейкин Е. М. Актуальные проблемы теории семейных правовых отношений в СССР: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Москва, 1973. С. 6.

² Ворожейкин Е. М. Актуальные проблемы теории семейных правовых отношений в СССР: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Москва, 1973. С. 7.

³ Советское гражданское право: учеб. Т. 1. 3-е изд. / под ред. О. А. Красавчикова. Москва: Юрид. лит., 1985. С. 8.

⁴ Сімейне право України: навч. посіб. / [Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, В. О. Гончаренко та ін.]; за ред. Є. О. Харитонova. Київ: Істина, 2008. С. 17.

С. І. Шимон окреслює цю категорію як «особисті немайнові та такі, що впливають з них, майнові відносини людей, які виникають на основі шлюбу та сім'ї і які регулюються нормами сімейного права».⁵

Ще в інших навчальних виданнях України поняття сімейних правовідносин визначає як: суспільні відносини, які врегульовані нормами сімейного права;⁶ відносини, що виникають зі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, взяття дітей на виховання;⁷ «врегульований нормами сімейного права зв'язок між суб'єктами сімейних відносин у процесі якого між ними виникають юридичні права та обов'язки, що охороняються державою».⁸

В. А. Ватрас пропонує визначати сімейне правовідношення як «конкретний сімейно-правовий зв'язок, який базується на шлюбі, родинності, усиновленні та інших підставах, передбачених у законі, що виникає між його суб'єктами, які наділені суб'єктивними правами і юридичними обов'язками, передбаченими нормами сімейного права».⁹

Т. В. Боднар визначає їх як «врегульовані нормами права особисті немайнові і майнові відносини, що виникають із шлюбу, сім'ї та родичівства».¹⁰

Альтернативну дефініцію «сімейні правовідносин» пропонує Д. А. Кокова. На її думку, вони являють собою «стан юридичної пов'язаності суб'єктів сімейного права, спрямований на задоволення потреб одного або декількох суб'єктів за допомогою наділення юридичними правами та обов'язками».¹¹ Суб'єкт може наділятися не юридичними правами та обов'язками, а лише сімейними правами. Тоді як обов'язки покладаються на відповідних суб'єктів.

З огляду на викладене, поняття сімейних правовідносин можна визначити як обумовлені створенням сім'ї відносини, що входять до предмета сімейно-правового регулювання, коло поименованих учасників яких визнається носіями суб'єктивних сімейних прав та обов'язків, що встановлюються актами законодавства, договорами, домовленостями, а в деяких випадках також правовими звичаями (звичаєм національної меншини, місцевим звичаєм).

Однією з проблем правничої теорії, яка стосується предмета цього дослідження, є визначення ознак, які притаманні сімейним правовідносинам. Так, Є. М. Ворожейкін, досліджуючи актуальні проблеми теорії сімейних правовідносин в СРСР, виокремив такі ознаки згаданих правовідносин: по-перше, переважно особисто-довірчий характер зв'язку між суб'єктами відповідних правовідносин; по-друге, особисті взаємовідносини становлять основу сімейних правовідносин; по-третє, тривалий характер; по-четверте, специфічний характер суб'єктів сімейних правовідносин; по-п'яте, невідчужуваність належних суб'єктам сімейних прав та обов'язків; по-шосте, безвідплатність здійснення сімейних правовідносин; по-сьоме, обов'язковість здійснення прав у сімейному правовідношенні. Згаданий представник тогочасної юридичної науки вказував, що кожному виду сімейних правових відносин притаманні також додаткові ознаки. Водночас автор докладно проаналізував окремі із перелічених ознак зазначеного виду правових відносин, доповнюючи їх новими положеннями, невідомими тогочасній радянській сімейно-правовій думці. Так, автор тривалість розглядав як рису всіх без винятку сімейних правовідносин, яка зумовлена особливостями мети і завдань сімейних правових відносин. Адже останні спроможні якнайкраще забезпечувати за умови тривалості сімейних правовідносин (виховання дітей, шлюб та ін.). Тоді як мета сімейно-правового регулювання, на думку цього вченого, відповідає також за необмеженість сімейних правових відносин строками.¹²

Окреслював їх Г. К. Матвеев, ґрунтуючись на нормах тодішнього шлюбно-сімейного законодавства. На думку цього корифея, вони: по-перше, виникають із своєрідних юридичних фактів (шлюб і родинні стосунки, материнство та батьківство, усиновлення і патронат), а не зі звичайних юридичних фактів, які

⁵ Сімейне право України (історія, традиції, сучасність): навч. посіб. [Б. І. Андрусишин, С. І. Шимон, Л. С. Дубчак та ін.]; за ред. Б. І. Андрусишина, С. І. Шимон. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. С. 80.

⁶ Сімейне право України: підруч. для студ. юрид. вузів і ф-тів / Т. О. Ариванюк [та ін.]; ред. В. С. Гопанчук. Київ: Істина, 2002. С. 54; Кобзева Т. А., Шапіро В. С. Сімейне право України: навч. посіб. Суми: Сумський державний університет, 2015. С. 18; Дякович М. М. Сімейне право: навч. посіб. Київ: Правова єдність, 2009. С. 27.

⁷ Батечко А. І. Комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни «Сімейне право». Маріуполь: Маріупольський державний університет, 2017. С. 51. URL: moodle.mdu.in.ua/pluginfile.php/7837/course/overviewfiles/Сімейне%20право.pdf

⁸ Сімейне право України: підруч. / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 57.

⁹ Ватрас В. А. Суб'єкти сімейних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2008. С. 4.

¹⁰ Боднар Т. В. Розвиток сімейно-правової доктрини. Правова доктрина України: у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України; [редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.) та ін.]. Т. 3: Доктрина приватного права України / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. Харків: Право, 2013. С. 494.

¹¹ Кокова Д. А. Содержание семейных правоотношений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2017. С. 24-25.

¹² Ворожейкин Е. М. Актуальные проблемы теории семейных правовых отношений в СССР: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Москва, 1973. С. 9-10.

притаманні цивільним правовідносинам (зокрема, делікт, договір, односторонній правочин та ін.). Шлюбно-сімейні правовідносини є зазвичай тривалими і пов'язують між собою близьких (подружжя, батьків і дітей, інших родичів тощо), а не сторонніх (як у сфері права цивільного) людей; по-друге, є переважно особисто-правовими (укладення і розірвання шлюбу, статус подружжя, батьків і дітей, права і обов'язки батьків щодо виховання дітей), а вже потім майновими (спільне і роздільне майно), тоді як у цивільному праві навпаки – особисті немайнові відносини посідають незначне місце, а домінують майнові; по-третє, зазвичай є невідчужуваними, «позаоборотними», тоді як інакше з більшістю цивільних прав і обов'язків (речових, зобов'язальних).¹ Інша представниця, але сучасної київської школи цивілістики Т. В. Боднар доповнює наведений перелік рис сімейних правовідносин – наявністю у сімейному праві значної кількості публічно-правових норм, а це є ще одним із вагомих аргументів на користь визнання сімейного права самостійною галуззю національного права.²

На думку В. А. Ватраса, сімейні правовідносини мають дванадцять рис: специфічний суб'єктний склад, якому притаманні стабільність і стійкість; особистий характер відносин між їх суб'єктами; невідчужуваність сімейних прав та обов'язків; родинність; безоплатність; тривалий характер та невизначеність часових меж (здебільшого); специфічні юридичні факти; специфічність санкцій; поєднання принципів диспозитивності та імперативності; наявність спеціального кодифікованого акта; наявність процесуальних особливостей провадження під час розгляду сімейних спорів; особливий зв'язок із нормами моралі.³ Віднесення передостанньої ознаки для характеристики сімейних правовідносин не видається доцільним, оскільки йдеться про матеріальне (сімейне) право, а не про цивільні процесуальні правовідносини.

В одному із навчальних видань до ознак сімейних правовідносин віднесено: по-перше, специфічний суб'єктний склад; по-друге, тривалий характер; по-третє, невідчужуваність прав та обов'язків; по-четверте, можливість суб'єктів сімейних правовідносин бути учасниками відразу декількох сімейних правовідносин.⁴ Схожі характеристики сімейних правовідносин називаються в підручнику, підготовленому представниками харківської юридичної школи, зокрема: по-перше, спеціальний суб'єктний склад; по-друге, своєрідність юридичних фактів, які породжують сімейні правовідносини (шлюб, спорідненість, материнство, батьківство тощо); по-третє, тривалість існування; по-четверте, індивідуалізація учасників і неможливість передання прав та обов'язків іншим особам; по-п'яте, особисто-довірчий характер.⁵

Тоді як, на думку деяких представників українських наукових юридичних шкіл, оскільки сімейне право не є самостійною галуззю права, тому сімейні правовідносини характеризуються тими самими ознаками, що і цивільні. Приміром, О. І. Харитонova стверджує, що сімейні правовідносини як різновид цивільних правовідносин мають такі властивості: по-перше, їх учасники стосовно один одного є юридично рівними суб'єктами; по-друге, їх предметом є відносини, що виникають з приводу матеріальних і нематеріальних благ; по-третє, метод правового регулювання ґрунтується на засадах ініціативи і диспозитивності норм; по-четверте, їхнім змістом є сукупність цивільних прав та обов'язків, які мають їхні учасники; по-п'яте, захист цивільних прав і спонукання до виконання юридичних обов'язків здійснюється за допомогою специфічних заходів впливу і зазвичай у судовому порядку.⁶

Р. А. Майданик, розмірковуючи про сімейне право як складову галузі цивільного права, зауважує, що воно «може розглядатися як спеціальне приватноправове утворення, на яке поширюються норми та інститути цивільного права з урахуванням особливостей, передбачених положеннями сімейного права».⁷

Інакшу позицію обіймає Л. В. Красицька, яка досліджуючи кореляцію цивільного і сімейного права, справедливо констатує, що останнє, за її виразним висловом, «відпочувалось» від права цивільного, як свого часу відбулося із правом трудовим. Тому, за цієї висновками цієї вченої, нині «інструментарій цивільного права як права приватного використовується, навіть і в публічно-правових утвореннях, проте від цього вони не стають галузями цивільного права».⁸

¹ Матвеев Г. К. Советское семейное право: учеб. Москва: Юридическая литература, 1985. С. 34-35.

² Боднар Т. В. Розвиток сімейно-правової доктрини. *Правова доктрина України: у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України; [редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.) та ін.]. Т. 3: Доктрина приватного права України / за заг. ред. Н. С. Кузнецової.* Харків: Право, 2013. С. 494.

³ Ватрас В. А. Суб'єкти сімейних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2008. С. 7-8.

⁴ Сімейне право України: підруч. для студ. юрид. вузів і ф-тів / Т. О. Ариванюк [та ін.]; ред. В. С. Гопанчук. Київ: Істина, 2002. С. 27.

⁵ Сімейне право України: підруч. / Л. М. Баранова [та ін.]; заг. ред. В. І. Борисова, І. В. Жилінкова. Київ: Юрінком Інтер, 2004. С. 34.

⁶ Сімейне право України: навч. посіб. / [Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, В. О. Гончаренко та ін.]; за ред. Є. О. Харитонova. Київ: Істина, 2008. С. 17.

⁷ Майданик Р. А. Розвиток приватного права України: монографія. Київ: Алерта, 2016. С. 51.

⁸ Красицька Л. В. Співвідношення сімейного та цивільного права. Спогади про Людину, Вченого, Цивіліста-епоху (до 85-річчя від Дня народження академіка Ярослави Миколаївни Шевченко) / за заг. ред. Р. О. Стефанчука. Київ: АртЕк, 2017. С. 184.

У сімейно-правовій доктрині деяких зарубіжних країн також відомі спроби розкрити ознаки сімейних правовідносин. Наприклад, Д. А. Кокова в роботі «Зміст сімейних правовідносин» визначає низку рис цього виду правових відносин. По-перше, тривалість у часі, оскільки таке правовідношення не є одномоментним, а існує протягом тривалого часу. При цьому тривалість у часі сімейних правовідносин, за висновками авторки, зазвичай налічує кілька років (перебування у шлюбі, батьківські правовідносини, аліментні правовідносини тощо). По-друге, це правовідношення є зв'язком між людьми, що має юридично значимий характер. По-третє, користь існування зв'язку з іншими суб'єктами полягає у набутті права вимоги визначеної поведінки від зобов'язаного суб'єкта. По-четверте, призначенням сімейного правовідношення, як стверджує згадана вище правознавиця, є задоволення визначених потреб суб'єкта, при чому не лише учасника правовідношення, але й іншої особи (призначення шлюбного правовідношення – задоволення майнових потреб подружжя, забезпечення майнових гарантій вагітній дружині та потенційним дітям). Вчена також зазначає, що призначенням батьківського правовідношення є забезпечення дитині можливості проживати та виховуватися у сім'ї, утримання, освіти та подібне, а також забезпечення батькам потенційної можливості отримувати засоби на утримання від працездатних дітей.⁹

Отже, сімейні правовідносини характеризуються такими ознаками: а) види регульованих відносин визначаються предметом сімейно-правового регулювання, кожен із яких має також власну специфіку; б) такі правовідносини пов'язано зі створенням сім'ї, яка виникає на підставі: шлюбу; кровного споріднення; удочеріння; усиновлення; проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу; опіки та піклування над дітьми; патронату над дітьми; дитячого будинку сімейного типу; фактичного прийняття дитини на виховання; в) сімейні права та обов'язки виникають із актів законодавства, договорів, домовленостей, а в деяких випадках також із звичаїв (звичаї національної меншини, місцевого звичаю), що є правозгідними (такими, що не суперечать сімейному законодавству та моральним засадам суспільства); г) афілійованість (пов'язаність) їхніх суб'єктів, коло яких на законодавчому рівні є прямо закріпленим; г) кожен суб'єкт має один (наприклад, дружини), два (приміром, чоловіка і батька) або кілька (приміром: дружини, матері, рідної сестри, бабусі) сімейно-правових статусів; д) учасники таких правовідносин диференційовані за віковим критерієм (особи, що не досягли повноліття (діти: малолітні, неповнолітні) і повнолітні члени сім'ї); е) переважні права має лише встановлене сімейним законодавством коло осіб; є) об'єктами таких правовідносин є особисті немайнові блага, дії та майно; ж) невідчужуваність сімейних прав та обов'язків; з) такі правовідносини є зазвичай тривалими; и) їхні учасники є носіями суб'єктивних сімейних прав та обов'язків.

Значення сімейних правовідносин у механізмі правового регулювання сімейних відносин визначається тими функціями, що вони виконують. Зазначений вид правових відносин трансформує веління джерел сімейного права в площину суб'єктивних сімейних прав і обов'язків. Отже, сімейні правовідносини виконують такі функції: по-перше, визначають конкретне коло суб'єктів сімейних відносин, на яке в поточний момент поширюється дія норм сімейного права (сімейно-правових договорів та домовленостей, правових звичаїв); по-друге, закріплюють конкретну поведінку суб'єктів сімейних правовідносин; по-третє, є умовою для можливого приведення у дію сімейно-правових засобів задля забезпечення суб'єктивних сімейних прав та обов'язків.

Висновки. Сімейні правовідносини являють собою обумовлені створенням сім'ї відносини, що входять до предмета сімейно-правового регулювання, коло поименованих учасників яких визнається носіями суб'єктивних сімейних прав та обов'язків, що встановлюються актами законодавства, договорами, домовленостями, а в деяких випадках також правовими звичаями (звичаєм національної меншини, місцевим звичаєм).

Сімейним правовідносинам притаманні такі ознаки: а) види регульованих відносин визначаються предметом сімейно-правового регулювання, кожен із яких має також власну специфіку; б) такі правовідносини пов'язано зі створенням сім'ї, яка виникає на підставі: шлюбу; кровного споріднення; удочеріння; усиновлення; проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу; опіки та піклування над дітьми; патронату над дітьми; дитячого будинку сімейного типу; фактичного прийняття дитини на виховання; в) сімейні права та обов'язки виникають із актів законодавства, договорів, домовленостей, а в деяких випадках також із звичаїв (звичаї національної меншини, місцевого звичаю), що є правозгідними (такими, що не суперечать сімейному законодавству та моральним засадам суспільства); г) афілійованість (пов'язаність) їхніх суб'єктів, коло яких на законодавчому рівні є прямо закріпленим; г) кожен суб'єкт має один (наприклад, дружини), два (приміром, чоловіка і батька) або кілька (приміром: дружини, матері, рідної сестри, бабусі) сімейно-правових статусів; д) учасники таких правовідносин диференційовані за віковим критерієм (особи, що не досягли повноліття (діти: малолітні, неповнолітні) і повнолітні члени сім'ї); е) переважні права має лише встановлене сімейним законодавством коло осіб; є) об'єктами таких правовідносин є особисті немайнові блага, дії та майно; ж) невідчужуваність сімейних прав та обов'язків; з) такі правовідносини є зазвичай тривалими; и) їхні учасники є носіями суб'єктивних сімейних прав та обов'язків.

⁹ Кокова Д. А. Содержание семейных правоотношений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2017. С. 24.

Значення сімейних правовідносин полягає в такому: а) визначають конкретне коло суб'єктів сімейних відносин, на яке в поточний момент поширюється дія норм сімейного права (сімейно-правових договорів та домовленостей, правових звичаїв); б) закріплюють конкретну поведінку суб'єктів сімейних правовідносин; в) є умовою для можливого приведення у дію сімейно-правових засобів задля забезпечення суб'єктивних сімейних прав та обов'язків.

Анотація.

Стаття присвячена сімейним правовідносинам. Сформульовано авторське трактування поняття сімейних правовідносин. Визначаються ознаки сімейних правовідносин. Розкривається значення сімейних правовідносин у механізмі правового регулювання сімейних відносин.

Summary.

The article is devoted to family legal relations. The author's interpretation of the concept of family legal relations is formulated. Signs of family legal relations are determined. The significance of family legal relations in the mechanism of legal regulation of family relations is revealed.

References:

1. Батечко А. І. Комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни «Сімейне право». Маріуполь: Маріупольський державний університет, 2017. 121 с. URL: moodle.mdu.in.ua/pluginfile.php/7837/course/overviewfiles/Сімейне%20право.pdf
2. Боднар Т. В. Розвиток сімейно-правової доктрини. *Правова доктрина України: у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України*; [редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.) та ін.]. Т. 3: Доктрина приватного права України / за заг. ред. Н. С. Кузнєцової. Харків: Право, 2013. С. 488-501.
3. Ватрас В. А. Суб'єкти сімейних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2008. 18 с.
4. Ворожейкин Е. М. Актуальные проблемы теории семейных правовых отношений в СССР: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Москва, 1973. 34 с.
5. Дякович М. М. Сімейне право: навч. посіб. Київ: Правова єдність, 2009. 512 с.
6. Кобзева Т. А., Шапіро В. С. Сімейне право України: навч. посіб. Суми: Сумський державний університет, 2015. 90 с.
7. Кокова Д. А. Содержание семейных правоотношений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2017. 214 с.
8. Красицька Л. В. Співвідношення сімейного та цивільного права. *Спогади про Людину, Вченого, Цивіліста-епоху (до 85-річчя від Дня народження академіка Ярослава Миколайовича Шевченка)* / за заг. ред. Р. О. Стефанчука. Київ: АртЕк, 2017. С. 176-186.
9. Майданик Р. А. Розвиток приватного права України: монографія. Київ: Алерта, 2016. 226 с.
10. Матвеев Г. К. Советское семейное право: учеб. Москва: Юридическая литература, 1985. 208 с.
11. Сімейне право України (історія, традиції, сучасність): навч. посіб. [Б. І. Андрусишин, С. І. Шимон, Л. С. Дубчак та ін.]; за ред. Б. І. Андрусишина, С. І. Шимон. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 454 с.
12. Сімейне право України: навч. посіб. / [Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, В. О. Гончаренко та ін.]; за ред. Є. О. Харитонova. Київ: Істина, 2008. 200 с.
13. Сімейне право України: підруч. для студ. юрид. вузів і ф-тів / Т. О. Ариванюк [та ін.]; ред. В. С. Гопанчук. Київ: Істина, 2002. 304 с.
14. Сімейне право України: підруч. / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.
15. Сімейне право України: підруч. / Л. М. Баранова [та ін.]; заг. ред. В. І. Борисова, І. В. Жилінкова. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 200 с.
16. Советское гражданское право: учеб. Т. 1. 3-е изд. / под ред. О. А. Красавчикова. Москва: Юрид. лит., 1985. 544 с.

Cherneha Vitalii

*Candidate of Science of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Business Law and Corporate Law
State Higher Education Institution «Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman», Kyiv, Ukraine*